

ВІДГУК

**офіційного опонента Тимошенка Леоніда Володимировича
на дисертацію Туреги Юрія Орестовича «Управління та
самоврядування міста Броди у кінці XVI–XVIII ст.», подану на здобуття
ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія
(галузь знань 03 – Гуманітарні науки)**

Сучасна історіографія історії українських ранньомодерних міст відзначається багатоманітністю підходів, які, назагал, вкладаються в новітній дискурс урбаністики як спеціальної міждисциплінарної галузі знань. Актуалізуючи тему свого дослідження, дисертант акцентував досить слушну тезу про те, що, як правило, в українській історіографії домінують дослідження історії великих королівських міст. На мою думку, з іншого боку, вкрай рідкими є й узагальнювальні праці з історії міст українських земель¹, можливо, за винятком історичної Волині (відомі дослідження Андрія Зайця). До цього варто додати, що на дисертаційному рівні історія середніх та малих міст (містечок) незалежно від форми власності, ще на стала предметом пильної уваги вітчизняних істориків, на відміну від, скажімо, польської чи білоруської науки². Авторське представлення теми, зокрема, переконання, що саме Броди виступають досить вдалим об'єктом для дослідження, заслуговує всілякого схвалення. За це промовляє і незмінне та тривале володіння містом кількома шляхетськими родами, його вигідне географічне розташування на межі Руського та Волинського воєводств, відносно добре збережений комплекс книг місцевого магістрату. Відтак, реконструкція життя міської спільноти Бродів ранньомодерної доби не виглядає таким собі нереальним завданням, тим більше, що Ю. О. Турега взявся за справу подолання згаданої диспропорції у вивченні історії міст.

Дисертант вдало сформулював *мету* дисертаційної роботи: реконструювати один з найважливіших проявів соціального життя — владну

¹ Див., напр.: Василь П. Марочкін. Українське місто від XV до середини XVII ст. Звичаєво-правова атрибутика як історичне джерело. Історична монографія. Toronto, 1999.

² Див. узаг. працю: Стрэнкоўскі С.П. Гарадское самакіраванне та тэрыторыі Беларусі (канец XIV – XVIII ст.). Мінск, 2013.

сферу як явище спільної діяльності володаря міста, його адміністрації та органів самоврядування. Згаданий домінуючий аспект історії Бродів, якому присвячене дослідження, добре забезпечений відповідною джерельною базою. Не будемо йому закидати, що поза ним є ще чимало інших аспектів, які перебувають в полі зору сучасної урбаністики (наприклад, історична топографія, соціотопографія, історія національних громад, культура міст у різних вимірах тощо), адже саме цим і займаються переважно дослідники міської історії Речі Посполитої, у тому числі й за кордоном.

З авторським формулюванням завдань, об'єкту та предмету дослідження можна погодитись. Відповідно, дисертант запропонував структурну побудову своєї роботи у форматі шести розділів. У першому розділі, суто традиційному для робіт такого рівня, він здійснив аналіз історіографії, подав огляд джерел та окреслив методологічні засади дослідження.

Огляд історіографії проблеми можна вважати досить кваліфікованим та майже вичерпним. Дисертант збудував його за тематично-хронологічним принципом, згрупувавши історіографічний матеріал в шість блоків, що виглядає досить новаторськи. Однак застосований підхід має і деякі (несуттєві) вади, оскільки дещо затінює головну мету історіографії – простеження історіографічного процесу, в якому головним є чітке хронологічно зумовлене відтворення нагромадження знань з кожної конкретної галузі. Інша рефлексія (радше рекомендація) пов'язана з тим, що, на мою думку, дисертантові потрібно було залучити більше праць урбаністів з історії міст Речі Посполитої, в тому числі й Великого князівства Литовського. Відтак, можна було б спричинити ширші порівняльні аспекти.

Заслуговує схвалення авторський огляд джерел теми. Властиво, це міські акти Бродів, які відклалися у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові. Відтак, проведено велику джерелозначу роботу з фронтального вивчення шістдесяти п'яти справ цього

джерельного комплексу ("Магістрат м. Броди"), більшість яких не виходять за хронологічні рамки дисертації. У хронологічному вимірі, вони охоплюють значний проміжок часу, а саме 1587–1772 рр. Захоплення дисертантом обсягом фонду магістрату (близько 8350 аркушів різного формату !), можна йому подарувати, хоча, зрозуміло, його емоції тут не на місці. Фрагменти бродівських лавничих актів XVII ст. вивчено в рукописах вроцлавського Оссоленіуму. Як свідчить бібліографія та відповідні поклики в тексті, дисертант вивчав і львівські акти, однак чи вдалося йому в сучасних несприятливих умовах переглянути їх фронтально, невідомо.

Джерельну базу проведеного дослідження доповнюють додатки, числом дев'ять. Вони дуже докладні, хронологічно та джерельно зумовлені (тобто, опираються на актові свідчення), головне ж – представляють собою великий іменний потенціал, що вже саме по собі становить великий пізнавальний та науковий інтерес. Згадану персоніфікацію історії міста варто лише схвалити. З іншого боку, в таблицях представлення практично всі категорії міських інституцій влади та урядників протягом усього досліджуваного періоду. В окремій таблиці перелічено згадки урядників єврейської громади (старших та шкільників). Варто згадати й докладні списки місцевих старост та підстарост, губернаторів та економів власників міста, державців, архітекторів, підскарбіїв, маршалків двору, бургграфіїв замку, лісничих та ловчих та ін. Цікавим є й ретельно укладений реєстр титулів власників, якими вони йменувалися у джерелах.

Основний дослідницький матеріал Ю. О. Турега виклав в другому – шостому розділах, у яких і представлено головні результати його наукових пошуків. Їх конкретно-історична проблематика спрямована на з'ясування своєрідної трирівневої ієрархічної структури владних інституцій ранньомодерного міста: дідич – замкова адміністрація – міський уряд. В якості універсальної тематичної складової для всіх трьох рівнів дисертант вибрав номенклатуру носіїв та виконавців владних повноважень, та напрямів

їх діяльності. Саме цим особливостям управління та самоуправління Бродів і присвячене все дисертаційне дослідження.

Специфіка приватновласницького міста зумовила написання окремого (другого) розділу про власника міста (дідича), який отримав авторське трактування «абсолютного володаря, захисника і бенефіціара». Тут розглянуто не тільки (і не стільки) послідовність (чи зміну) власників, як сфери владних повноважень, а також показане саме місто як об'єкт доходів і послуг.

Власне в наступних розділах доскладно представлено інституції міського управління та життя міської спільноти. У третьому розділі вивчено замкову адміністрацію (уряди економа, підстарости, архітектора, губернатора та ін.); у четвертому – становище міської влади і поспільства (вибори, райці, уряди вїта і лентвїтїв, лавники, раецький і вїтївсько-лавничий уряд), стосунки з поспільством. П'ятий розділ присвячений функціям та діяльності професійних урядників: писаря і шафара, сотника і десятника, слуг, ката, воротного і сторожа.

Досить несподівано, предметом викладу останнього (шостого) розділу стала історія єврейської громади Бродів крізь призму її самоуправління. Проте нічого тут дивного немає, адже єврейські та вірменські громади ранньомодерних міст Речі Посполитої мали самоврядування. У місті функціонувала й вірменська громада, але слідів її самоуправління в міських актах не виявлено.

Висновки дисертації аргументовані, логічно сформульовані та переконливі. Так, у сконцентрованому форматі дисертант переконливо довів правомірність застосування до історії міста згаданої трирівневої ієрархії управління та самоуправління містом, накресливши декілька незаперечних реалій міської історії Бродів.

Передовсім, у дисертаційному дослідженні виокремлено певні якісні та кількісні характеристики, зрештою, можна вважати, що модель управління містом була цілком усталеною, незважаючи на певні еволюційні зміни,

зумовлені досить тривалим відтинком часу. Дисертант підтверджує раніше сформульоване уявлення про абсолютний характер влади власника (своєрідний «локальний абсолютизм»), вказуючи і на певні негативні моменти згаданого становища, хоча, зрозуміло, замок й міська оборонна система, якими опікувалися дідичі, явно не захищали мешканців від вад державного устрою, адже власники міста всіляко намагалися обернути їх на користь, здобуваючи привілеї, які сприяли торгівлі й пом'якшували податковий тиск (найбільш яскравий приклад – друга чверть XVII ст.). Відтак, Броди піднеслися до становища "перших міст корони". Заслугою дослідження є також показ інтересів власника Бродів, якими він керувався, відтак, інтереси мешканців якимось відсувалися на другий план. Значною мірою, вони взаємно перетинались і співпадали.

Увівши до вжитку поняття «урядовий простір», Ю. О. Турега послідовно (головне, на основі ретельного вивчення джерел) його розкрив. Це, передовсім, виборчий процес кінця XVI ст. – XVIII ст., який зазнав певних негативних змін, з усіма його складовими та локальними «бродівськими» практиками. Об'єктами, які дисертант відніс до міського простору, також були судовий дім (житло в'їта і головуючого бурмистра (резиденція), житло рабина, житло губернатора, пробоща), замок і ратуша. Цікавим є з'ясування факту, що функціонування ратуші як самоврядної інституції хронологічно обмежена в Бродах другою чвертю XVII ст. і 20–70-ми рр. XVIII ст., тобто, більшість досліджуваного часу місто обходилося без неї. Зрозуміло, що в містах королівської юрисдикції таке не допускалося.

Вивчення діяльності замкових та міських урядовців та слуг, призвело до певних вагомих узагальнень. Так, в місті існувало 24 уряди, проте наявні джерела дозволили говорити про активність лише 18-ти з них (75%). Згадану активність дисертант за об'єктом їх спрямованості умовно поділив на п'ять підсумкових груп, які окреслено у висновках дисертації. Достовірність та правомірність згаданих підсумків не викликають сумнівів.

Крізь призму вивчення органів влади та самоуправління, постає досить виразний образ міського господарського механізму Бродів. Так, члени міського магістрату (радники, вїйт, лавники) були представниками як ремесла, так і торгівлі, вони також проявляли активність у галузі виробництва й реалізації алкоголю, орендарства, кредитної справи, рільництва, були власниками нерухомості у місті та на його околицях. Для радників існували привілеї у сфері податків й повинностей.

Наукова новизна здійсненого дослідження, характеризується кількома імперативами, позначеними авторськими загальниками «вперше детально описано», «досліджено», «сформовано», «продемонстровано», «детально вивчено» та ін. Причому, кожне зі сформульованих положень цілком адекватне, тобто, є вислідом проведеного джерельного дослідження, яке дало досить вагомі наукові результати, що межують з численним науковими відкриттями. На мою думку, наукову новизну роботи складає також її іменний потенціал, що для історії окремого міста є вкрай важливо.

Водночас, аналіз дисертаційного дослідження Ю. О. Туреги невимушено призводить до постановки певних дослідницьких питань. Перше, на що варто звернути увагу – на захоплення автором системою владних стосунків, міського правового та урядницького простору, що ніби й правомірно, адже це витікає з окреслених завдань. Однак, при цьому варто було виокремити процес локації приватного міста на магдебурзькому праві та (головне !) показати, чим він відрізнявся від аналогічного процесу в королівських містах.

Інше зауваження стосується історії національних громад міста та проблем їх самоуправління. Вочевидь, ціла система самоуправління містом, ґрунтовно досліджена Ю. О. Турегою, передовсім стосується польської та руської спільнот. Поряд з управлінською та економічною діяльністю, він наводить свідчення джерел, що зафіксували участь урядників у «церковнопарафіяльному» житті міста.

У зв'язку з цим виникають запитання: чи в системі представництва в органах міського самоуправління Бродів інтереси руської громади не порушувались, як це було, скажімо, в деяких королівських містах (наприклад, в Дрогобичі) ? Чи на прикладі Бродів підтверджується висновок Я.Д. Ісаєвича в стосунку ранньомодерного Дрогобича, про існування тривалого (а часом і гострого) конфлікту між патриціатом і поспільством ?

У монографічному дослідженні М. Капралю «Національні громади Львова XVI – XVIII ст. (соціально-правові взаємини)» (Львів, 2003) чітко підкреслено привілеї та права руської громади, які традиційно порушувалися польсько-католицькою більшістю. Незважаючи на часами фактичне безправ'я, руська громада Львова все ж мала елементи самоуправління, яке реалізувалося через систему братського (парафіального) самоврядування. Як відомо, в руських парафіях Бродів, які належали до Луцько-Острозької єпархії, церковні братства не зафіксовано. Однак і засади намісницького та парафіального урядів, навіть у приватновласницьких містах на магдебурзькому праві, в яких ктитором виступала міська громада, а володільцем кожного церковного бенефіцію – його парафіальна громада зі священиком, таки передбачали елементи самоуправління. Навіть за умови втрати архіву Луцько-Острозької єпархії, тобто, відсутності конкретних джерел, порушене питання заслуговує на його, принаймні, постановку. Тим більше, що в Бродах та передмістях у ранньомодерний період фіксується декілька міських та передміських парафій.

Однак, висловлені зауваження та рекомендації суттєво не змінюють попередньо сформульований висновок про в цілому високий рівень дисертаційного дослідження Ю. О. Туреги. Отримані результати та висновки є обґрунтованими та мають вартісне наукове значення, оскільки в сукупності вирішують конкретне наукове завдання – з великим ступенем вірогідності комплексно реконструюють історію міста Броди досліджуваного періоду. Наукова новизна дисертації – безсумнівна.

Апробація дослідницьких результатів Ю. О. Туреги на наукових конференціях, а також їх відображення в численних наукових публікаціях, у т. ч. й фахових збірниках наукових праць України є свідченням наукової кваліфікації автора.

Дисертаційна робота «Управління та самоврядування міста Броди у кінці XVI–XVIII ст.» відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, Наказу МОН України № 40 від 6 січня 2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» та п. 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціальної вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Здійснений аналіз дозволяє дійти висновку про те, що дисертаційна робота Юрія Орестовича Туреги на тему «Управління та самоврядування міста Броди у кінці XVI–XVIII ст.» є завершеним самостійним науковим дослідженням, яке виконано з дотриманням усіх вимог та правил академічної доброчесності. Автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент:
професор кафедри всесвітньої
історії та спеціальних історичних дисциплін
Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка,
доктор історичних наук,
професор

Л.В. ТИМОШЕНКО